

Luettuani Helena Ruuskan kirjoittaman elämäkerran lopusta tämän pienen muiston voin melkein kuulla Vartion äänen ja tavoittaa tilanteen sekä Vartiolle ominaisen huumorin ja ironian. Niin elävästi Ruuska maalaa kirjailijan kuvan eteemme elämäkerrassaan *Kuin linnun kirkaisu*. Linnut muodostuvat keskeiseksi symboliikaksi Vartion tuotannossa esikoisrunokoelman ”Jousella-ampuja”-runosta (1952) postuumin *Hänen olivat linnut* -romaanin (1967) täytettyihin lintuihin. Elämäkerran nimi voisi kuvata kirjailijan liian lyhyeksi jäänyttä, mutta vahvaa ja omaäänistä uraa. Ehkä se viittaa myös kirjailijan temperamenttiin, Vartiolle ominaiseen nopeuteen ja kiihkeyteen.

Marja-Liisa Vartio kuuluu niihin suomalaisiin naiskirjailijoihin, joiden elämäkertaa on odoteltu vuosia. Äidinkielenopettajana toimiva Ruuska väitteli 2010 Vartion romaanista *Kaikki naiset näkevät unia* (1960). Vuonna 1924 syntyneen Vartion elämää ovat aiemmin valottaneet 1990-luvun puolivälissä julkaistut nuoruuden päiväkirjat ja kirjailijan toisen puolison Paavo Haavikon muistelmät yhteisistä vuosista.

Teos on helposti lähestyttävä, sujuvasti ja eläytyvästi kirjoitettu. Päiväkirjat, kirjeet, haastattelut, aikalaismateriaalit ja tietysti ennen muuta Vartion omat tekstit luovat kuvaa erikoislaatuisesta, omaäänisestä kirjailijasta ja naisesta. Rakenteellisia ratkaisuja olisin miettinyt uudelleen; lukemattoman luvut ja alaluvut hajottavat rakennetta ja tekevät seuraamisesta ajoittain työlästä – vaikka tiheä otikointi mahdollistaakin eräänlaisen juonen ja teemojen syntymisen jo disposition tasolla. Suurelle yleisöllekin suunnattuun biografiaan olisi toivottavaa saada enemmän läpinäkyvyyttä – tässäkin elämäkerrassa ei ole kirjoittajaa ja tulkintoja paikantavaa alku- tai loppulukua, eikä Ruuska

murra kirjailijabiografian perinteitä.

Elämäkerta lähtee liikkeelle siitä, mistä niin monet dramaattisen elämänlopun saaneiden ihmisten elämäkerrat lähtevät: kuolemasta. Vartio oli keskellä luomisvoimaisinta kauttaan kuollessaan kesäkuussa 1966 vain 41-vuotiaana. Jos Vartion sairastamaa kilpirauhasen häiriöitä olisi hoidettu oikein, hän ehkä eläisi vieläkin keskuudessaamme. Hän olisi hätkähdyttänyt kannanotoillaan ja ollut omaperäisen kirjailijan esikuva monelle nuoremmalle. Varmasti hän olisi kirjoittanut vielä monta teosta. Ja tietysti ollut kolmen lapsen äiti ja vaimo. Lukijan valtaa tunne elämän kohtuuttomuudesta.

Helena Ruuska tarttuu varmoin ottein Vartion kiehtovaan persoonaan ja elämänvaiheisiin. Biografia asettaa kirjailijan taitavasti aikakautensa kehyksiin, ei raskaasti taustoittaen, vaan hahmotellen ääriviivoja esimerkiksi kuvatessaan nuoren Marja-Liisa Sairasen saapumista Säämingissä ja Nurmijärvellä vietetyn lapsuuden ja nuoruuden jälkeen sodan jälkeiseen Helsinkiin tai kuvatessaan ”oudon linnun” astumista 1950-luvun Helsingin kulttuuripiireihin. Avioliitto taidekauppias Valter Vartion kanssa saattaa taidehistorian opiskelijan yhteyteen helsinkiläisten kulttuuripiirien kanssa. Hienoa kulttuurihistoriaa on kuvaus elämästä Herttoniemen lähiössä, jossa samassa talossa asuvat hyviksi ystäviksi tulevat Jarno Pennanen ja Anja Vammelu. Vartiolle ominainen vahva temperamentti nousee esiin muistoissa, joissa Marja-Liisa on samaan aikaan ”niin hauska ja kauhea ihminen” (s. 194). Erilaiset taiteilijakohtaamiset, kuten hetkelinen rakkaus Lassi Nummen kanssa, tutustuminen Rafael Wardiin, keskustelut ymmärtävän Sylvi Kekosen kanssa ja tietysti yhteistyö kirjailijalahjakkuuden ”löytäneen” kustannustoimittaja Tuomas Anhavan kanssa, avaavat kiinnostava-

Epäsovinnaisen kirjailijan elämäkerta

Helena Ruuska: Marja-Liisa Vartio. Kuin linnun kirkaisu. WSOY 2012. 501 s.

Marja-Liisa Vartio keskusteli mainosvalokuvistaan vasta parikymppisen Otavan toimittajan Matti Suurpään kanssa 1960-luvun alussa ja kysyi nuorelta pojanplantulalta: ”Arvaas, Matti, miksi mulla on toska kuvassa tupakka suussa?” Ennen kuin toinen ehti arvata, kirjailija vastasi: ”Tupakan takia leukaa voi pitää pystyssä ja silloin ei kaksoisleuka näy!” (s. 429).

vasti 1950–1960-lukujen Suomea ja sen kulttuuripiirejä.

Vartio on tärkeä osa 1950-luvun modernistipolvea. Hän aloitti kokoelmillaan *Häät* (1952) ja *Seppäle* (1953) runoilijana, jonka nuoruuden suuret ihanteet olivat Saima Harmaja ja Edith Södergran. Modernistin ääni pohjaa kalevalaiseen ja myyttiseen perinteeseen: ”Toisessa päässä ovat Sääminki ja kansanrunous ja toisessa Helsinki ja moderni runous. Väliin rakentuu hänen oma vartiolainen maailmansa” (s. 427). Hän ehti julkaista neljä romaania. Viides ilmestyi kuoleman jälkeen Paavo Haavikon ja Tuomas Anhavan viimeistelemänä. Prosaistina suuri ja tavoittamattomalta tuntuvat ihanne oli Maria Jotuni, johon Marja-Leena Mikkola kirjailijan kykyä vertaa postuumin romaanin ilmestyttyä. Vartio kuului sodanjälkeiseen yhä kasvavaan naiskirjailijoiden joukkoon, missä hänellä oli erityinen äänensä. Helena Anhava vertaa vuonna 2006 ilmestyneissä muistelmissaan 1950-luvun naiskirjailijoita lintuihin ja kirjallista kenttää puutarhaan. Vartio oli tässä joukossa kuhankeittäjä, jonka aloittaessa laulunsa muut linnut vaikenivat. Hän oli ihailtu luonnonlajakkuus, mutta avoimuudessaan kenties myös uhka kollegoilleen.

Vartion yksityinen elämä lomituu elämäkerrassa kirjailijan työhön. Ruuska hakee paljon yhtäläisyyksiä tuotannon ja elämänkokemusten välillä, yhteydet voisivat olla problematisoidumpiakin. Esimerkiksi unet näyttelivät keskeistä roolia niin Vartion henkilökohtaisessa elämässä kuin tuotannossa. Toisin kuin useimmat aikalaiset, hän käsitteli unia, unennäköä ja alitajuntaa teoksissaan ja oli kriittisen kiinnostunut Freudin ja Jungin ajatuksista. Ruuska yhdistää unennäköjyyden sukutaustaan, jossa unia kerrottiin vilkkaasti. Vartion elämän ääripäät ovat rikas unielämä ja läpi elämän vaivaava vaikea unettomuus. Hän oli armoitettu

kertoja, jonka ympärille ihmiset kerääntyivät kutsuilla kuuntelemaan pitkää tarinointia juuri nähdystä unesta. Unennäöstä saatettiin kilpaillakin Kirsi Kunnaksen kanssa. Hersyvä on Vartion kirjeessään kertoma usean sivun kuvaus painajaisunesta, jossa hän juoksee ullakolla karkuun Lassi Nummen, hetkellisen ihastuksensa, äitiä.

Yhtäläilla unet voivat olla kohta-lonomaisia ja traagisia, kuten vanhenemista pelkäävän Vartion näkemä uni, jonka hän katsoi kertovan taitelijuudestaan. Keski-ikäinen nainen istui virran rannalla ja liikutti kättään veden pinnassa, ”kysyin tai ajattelin, miksi hän tekee niin, miksei anna virran olla tyynen ja kirkkaan [– –] silloin hän sanoi, että niin on tehtävä, jotta ei kuolisi. Jos hänen kuvansa näkyy selvänä virran kalvossa, virta vie hänet, hän kuolee. [– –] Se on kai taitelijan symboli. Olla selvillä itsestään, kaikesta, nähdä kaikki, on kuolemaa, lakkaa olemasta. Vain särkemällä itsensä voi elää” (s. 366).

Vartion nuoruuden päiväkirjoista esiin marssiva ääretön varhaiskypsyys asettuu kiinnostavaan ristivaloon kirjailijan varhain kokeaman vanhenemisen pelon ja ahdistuksen kanssa. Kuten Ruuska toteaa: ”Marja-Liisan elämä on täynnä vastakohtaisuuksia: kärsimystä ja haltioitumista, materiaa ja henkeä, maalaisuutta ja kaupunkilaisuutta, karkeutta ja sivistyneisyyttä, valveilla oloa ja unta” (s. 201). Ruuska myös viitoittaa polkuja tulevalle tutkimukselle nostaessaan esiin Vartion tuotannon rinnasteisuuden Jotuniin tai avatessaan myyttisyyden ja unien keskeisyyttä tuotannossa. Elämäkerta tavoittaa Vartion maailman ja kulkee sujuvasti traagisen ja koomisen sävyissä, mutta, kuten Vartion tuotanto, vailla liikaa sentimenttaalisuutta.

– MAARIT LESKELÄ-KÄRKI